

tori boli prvýkrát prekvapení, keď pri zníženom osvetlení dosiahla skupina dievčat vyššie pracovné výkony a po dvoch rokoch takýchto výskumov vzrástla produktivita práce o 40%. Výsledky vedecky posúdili pracovníci Harvardskej vysokej školy v čele s psychológom profesorom Mayo (1880 až 1949). Pozitívne stránky pokusu zaujali profesora tak, že sa rozhodol vo výskume pokračovať a v krátkom čase obrátil pozornosť zo strany skúmania fyzických činiteľov na stranu ľudských vzťahov, ktoré panovali v skupine piatich dievčat. Profesor Mayo zistil, že skupina bola organizovaná v jednotnom kolektíve, v ktorom vládli dobré interné a externé vzťahy, záujmy formálnej a neformálnej skupiny neboli v disproporcii.

Profesor Mayo rozšíril experiment a výskum aj na druhú skupinu dvanástich pracovníkov, ktorí montovali z hotových dielcov panely. Tento kolektív bol tiež z hľadiska potrieb výroby dobre organizovaný, ale výsledky produkcie nezvyšoval v kvalite ani v kvantite. Skúmanie príčin umožnilo výskumníkom poznať pôsobenie zákonitostí, ktoré determinovali chovanie členov skupiny na základe nepísaného a nedeclarovaného kodexu, ktorý však napriek tomu bol uznávaný a dodržiavaný každým príslušníkom pracovného kolektívu. Jeho zásady možno približne vyjadriť takto: 1. neusiluj sa veľa pracovať, ak by siš sa o to snažil, nebudeš mať dôveru ostatných v skupine, budeš „povyšencom“! 2. nepracuj nápadne málo, ak by si tak robil, nebudeš mať sympatie spolupracovníkov v skupine, budeš považovaný za „lenivca“! 3. nebuď v úprimnom vzťahu s vedúcim skupiny, nehovor mu nič také, čo by mohol využiť na neprospech tvojich spolupracovníkov; ak to nebudeš rešpektovať, kolektív skupiny ťa odsúdi ako „pätolizáča“ a „zradcu“!

Sila sankcií tejto neformálnej skupiny bola pôsobivejšia než sila skupiny formálnej, než sila celej formálnej hierarchie správy a vedenia závodu.² Experiment a skúsenosť potvrdili silu neformálnej (prvotnej) pracovnej skupiny.

Harvardská vysoká škola založila oddelenie „ľudských vzťahov“, ktoré viedol profesor Mayo. V čase svetovej hospodárskej krízy vydal svoje prvé sociologické dielo *Ľudské problémy industriálnej civilizácie* a neskôr *Sociálne problémy industriálnej civilizácie*. Mayo, filozoficky omedzený idealistickým svetozorom a metafyzickou metódou, vyslovuje veľké znepokojenie: „Chaos utrpenia a zlosti... ovládol našu niekedy hrdú civilizáciu“, napísal v roku 1945. Príčinu nevidí v základnom antagonizme protirečení, ale v rozvinutej technike. „Následky narušenia rovnováhy medzi rozvojom technických a sociálnych znalostí v spoločnosti sa ukázali katastrofálnymi.“³ Východisko vidí v organizovaní novej „živelnéj

spolupráce“ a obracia sa k technokratom. Sila inžinierov a vzdelaných manažérov môže už v cechoch očakovať „ducha kolektívu“. Manažéri a inžinieri sa majú okrem svojich technických a ekonomických odborností stať špecialistami v narovnávaní vzťahov medzi ľuďmi. Konflikty v spoločnosti označuje ako „chorobu spoločnosti“, spoluprácu, harmóniu ľudských vzťahov ako príznak „sociálneho zdravia“, a protest proti existujúcemu spoločenskému poriadku ako „sociálnu anomáliu“. Pramene konfliktov nehľadá v nevyhovujúcom ekonomickom usporiadaní spoločnosti, ale v psychických komplexoch. Hovorí, že treba preinventarizovať rysy ľudskej psychiky a stimulovať správanie ľudí na takých vlastnostiach ako ctižiadosť, potreba spoločenského uznania, úsilie o kariéru, o spolupatričnosť, doporučuje sledovať a využívať náboženské cesty, potrebu vlastného prejavu a tiež možnosti využiť radosť, ktorú spôsobuje proces práce. Mayo kladie dôraz na prácu s ľuďmi v malých neformálnych skupinách, na ich vzdelávanie, pretože na tom závisí spokojnosť pracujúceho človeka. Utilitárne záujmy kapitalistickej industrializácie spoločnosti využili výsledky Mayových experimentov, vedeckých záverov a vytvorili priaznivé podmienky pre rozvoj sociologickej priemyslu.

Vedecký prínos experimentu realizovaného pred 46 rokmi v telekomunikačných závodoch pod vedením profesora Maya je v tom, že objavil zákonitosť, na základe ktorej v každej formálnej ustanovenej pracovnej skupine objektívne vzniká, jestvuje a funguje neformálna skupina, ktorá mocne ovplyvňuje život a činnosť celej pracovnej skupiny. Tak bolo možno vysloviť ďalšie vedecké poznatky, že objem výroby závisí na spokojnosti ľudí s prácou, na postoji k práci, čo závisí od neformálnej štruktúry pracovnej skupiny a v nej platného nepísaného kodexu. S týmito faktami dnes počítajú oba typy industriálnej spoločnosti, priemyselná sociológia je jednou z vedeckých disciplín v teórii vedeckého riadenia súčasnej vyspelej kapitalistickej a socialistickej spoločnosti.

Viliam Leschnitzký

Jan Tauber: Třikrát za sociologii venkova v roce 1966

Ve dnech 17.—30. března 1966 jsem navštívil Sovětský svaz (na pozvání Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí v Moskvě), abych zde přednášel o současné československé sociologii venkova. Ve dnech 20. června—2. července jsem se zúčastnil Světové konference o pozemkových reformách v Římě a konečně ve dnech 10. srpna až 5. září byl jsem hostem svých vědeckých přátel v Anglii a Irsku a využil jsem této příležitosti k tomu, abych se zúčastnil kon-

¹ J. Brown: *The Social Psychology of Industry*. London, 1959.

² L. Baritz: *The Servants of Power*. Middletown, 1960, s. 93.

³ E. Mayo: *The Social Problems of an Industrial Civilization*, Boston 1945.

I.

V Sovětském svazu existují už mnohé instituce zabývající se sociologií venkova:

1. *Sociologické oddělení Filosofického ústavu Akademie věd SSSR*, kde se věnují kromě metodologie sociologickým problémům průmyslové práce, volného času atd., i sociologii venkova. Oddělení vede prof. J. V. Osipov s cca padesáti spolupracovníky. V roce 1967 vznikne z tohoto oddělení samostatný sociologický ústav Akademie, kde bude též oddělení sociologie venkova asi s dvaceti odborníky; nyní je v sociologickém oddělení Filosofického ústavu jen malá skupina, skládající se ze dvou až tří lidí, kteří začínají soustavněji studovat sociální problémy vesnice. Zde se A. I. Libanov s dvěma dalšími vědeckými pracovníky zabývá sociální problematikou rolnictva.
2. *Sociologická laboratoř katedry vědeckého komunismu Moskevské státní univerzity* má pět vědeckých pracovníků a řadu aspirantů. Zabývá se studiem sociální struktury zemědělského a venkovského obyvatelstva a sociální mobilitou se zvláštním zřetelem k rolnictvu. Tuto laboratoř i katedru vede prof. J. V. Aruťuňan. Zatím toto pracoviště je nejaktivnější složkou sovětské sociologie venkova.
3. *Sociologická laboratoř při Leningradské univerzitě*, tzv. Institut komplexních společenských výzkumů (inkl. zemědělství a venkov). Tato laboratoř je zatím největším sociologickým pracovištěm SSSR. Zabývá se převážně sociologií práce a průmyslu. Laboratoř vede V. A. Jadov. V Leningradu se zabývají také otázkami metodologickými a sociální strukturou.
4. *Oddělení konkrétních sociologických výzkumů při Etnografickém ústavu Akademie věd SSSR*. Zabývá se sociologií kultury na venkově. Toto oddělení rovněž vede J. A. Aruťuňan.
5. V Akademii společenských věd při Ústředním výboru KSSS je oddělení konkrétních sociologických výzkumů, které na základě zpráv místních organizací KSSS sestavuje elaboráty sociologické povahy. Zde se také zabývají efektivností politické a ideologické práce na venkově.
6. *Ústav zemědělské ekonomiky* (prof. Kolesněv) na Timirjazově akademii zemědělských věd ustavuje skupinu pro sociologii venkova.
7. Ústředí Komsomolu vybudovalo *Institut pro studium problémů mládeže*, který také věnuje značnou pozornost zemědělské mládeži.
8. V Novosibirsku je *Laboratoř statisticko-matematických metod*, kde působí Dr. Subkin; také se zabývá matematickými metodami sociologického výzkumu

venkova. Pod jeho vedením pracuje na metodologii sociologie venkova T. I. Zaslavskaja.

9. Otázkami sociálních důsledků mechanizace zemědělství se zabývá V. G. Vjenzher v *Institutu zemědělské ekonomiky Akademie věd SSSR*.
10. Na *Vysoké škole pedagogické v městě Orel* věnuje se sociologické problematice venkova S. Sucharev.
11. Na *oddělení propagace ÚV KSSS* věnuje se sociologickým problémům zemědělské propagace P. J. Simuš.
12. Na *Institutu filosofie Běloruské akademie věd* se zabývá sociologií venkova S. Davidjuk.
13. V *sociologické sekci Institutu filosofie Moldavské akademie věd* v Kišiněvě pracuje S. Jegurazov, který se rovněž zabývá sociologickými otázkami venkova.
14. V *Lesnickém institutu* (Lesomechaničeskij institut) ve Sverdlovsku působí jako vedoucí katedry marxismu-leninismu S. Rjekurov, který se zabývá problémy sociologie venkova (nikoliv lesnictví).
15. P. Gugušvili, ředitel *Institutu ekonomiky a práva v Tbilisi* se zabývá sociálními, historickými a ekonomickými problémy rolnictva a zřídil ve svém ústavě oddělení sociologie venkova.
16. V. M. Kvačachija z Filosofické fakulty university v Tbilisi se svou skupinou mladých sociologů se zabývá otázkami sociologie vědomí — do značné míry i problémy socialistického vědomí rolnictva. Kvačachija je současně vedoucím sociologické laboratoře na universitě v Tbilisi, která se zabývá rovněž problémy sociologie venkova.
17. Uvažuje se o zřízení skupiny pro sociologii venkova při katedře marxismu-leninismu Timirjazovy akademie zemědělských věd (Vysoká škola zemědělská v Moskvě — S. Saskovec).

Uvedená pracoviště jsou zatím ve stavu zrodu a všechna mají v programu se v příštích letech podstatně rozšířit. V příštích měsících vzniknou pravděpodobně další pracoviště v oboru sociologie venkova, a to jak v zmíněném Institutu sociologie Sovětské akademie věd, tak na řadě vysokých škol, akademií, při Institutu zemědělské ekonomiky ministerstva zemědělství atd. Podle vyjádření akad. Kolesněva se sociální problémy rolnictva a vůbec sociální a psychologická problematika venkova posunula do popředí zájmu a je problémem číslo jedna sovětského zemědělství.

Z významných prací z oboru sociologie venkova, které v dohledné době vyjdou, je třeba se zmínit o Aruťuňanově knize *Sociální struktura rolnictva*. Před dvěma lety vydal tentýž autor práci *Rolníci za druhé světové války*. (Je již rozebrána.) Na trhu je dosud kniha *Mechanizátoři sovětského zemědělství v letech 1929—57*. Nedávno vydal

knihu *Kolchozy — škola kolchozního rolnictva*.

Nejvýznamnější sovětský sociolog venkova je prof. Arufunjan, který je vzděláním historik. Snad proto živě sdílél můj názor, že sociologie a historie má co nejúžeji spolupracovat. Považoval spojení sociologie s historií v našem Institutu v Praze za velmi progresivní myšlenku. Sám má rovněž v úmyslu na svém pracovišti spojit historii zemědělství se sociologií venkova a považuje oddělování současné historie zemědělství od sociologie venkova za umělé, nemarxistické a neživé.

Prof. Osipov vypravoval o nynějším stavu příprav na zřízení Sociologického ústavu Sovětské akademie věd. Roku 1967 bude mít Institut již 350 vědeckovýzkumných pracovníků. Zřídí navíc pobočné pracoviště v Leningradě, Sverdlovsku a Novosibirsku. Pro Sociologický ústav se již staví nová budova. Ústav bude mít deset oddělení s příslušnými laboratorii. Bude zde například oddělení všeobecné teorie, mezitřídních vztahů, společenských skupin, chování jednotlivce ve společnosti, sociologie města, sociologie venkova, mládeže, protispolečenských jevů, sociální psychologie, sociální demografie, sociální statistiky (v úzké návaznosti na Ústřední statistickou komisi) a jiné. Navíc budou v ústavu centrální laboratoře, a to: 1. pro metodologii a techniku, 2. pro kvantitativní a matematické zpracování výsledků výzkumu. V ústavu bude též vytvořeno oddělení pro výzkum veřejného mínění.

Sociologická společnost, již prof. Osipov předsedá, má sedmdesát kolektivních členů (sociologických pracovišť); sekce pro sociologii venkova má devět členů a vede ji prof. Arufunjan.

Rozvoj sociologie venkova v ČSSR a v ostatních socialistických zemích je sledován v SSSR s velkým zájmem a všeobecně byla uznána nutnost spolupráce sociologie venkova s historií zemědělství a zemědělskou ekonomikou. Všechna navštívená vědecká pracoviště si přála udržovat s naším Institutem i s pracovišti sociologie venkova na vysokých školách zemědělských trvalé kontakty a zorganizovat výměnu pracovníků. Byla pocífována nutnost větší kooperace pracovníků z oboru sociologie venkova i v mezinárodním měřítku. Vesměs byl projevem souhlas s výsledky listopadové konference sociologů ze socialistických zemí v r. 1966.

II.

V Římě jsem byl hostem světové Organizace pro výživu a zemědělství (FAO). Konference poskytl delegátům příležitost seznámit světovou veřejnost s výsledky pozemkových reform a s problémy, které se staví do cesty uskutečnění hlubších strukturálních změn v zemědělství.

Rezoluce sice obsahuje obecnosti přijatelné všem účastníkům konference bez ohledu na politickou nebo geografickou příslušnost, například, že má být pořádána řada regionálních porad o pozemkových reformách, že má

být pokračováno v materiální a odborné pomoci těm zemím, které samy nejsou schopny provést hlubší pozemkové reformy (pokud o to požádají kompetentní orgány Spojených národů), že orgány Spojených národů mají pokračovat ve vydávání analytických zpráv a studií o pozemkových reformách a jejich postupu — ale význam konference nespočívá v rezoluci, nýbrž v tom, co bylo přeneseno delegáty z těch zemí, kde byla úspěšně provedena pozemková reforma.

Byla zde početná (12) a dobře připravená delegace sovětská, v čele s prezidentem Leninovy akademie zemědělských věd akademikem P. P. Lobanovem a jeho spolupracovníkem prof. J. Tulupnikovem. Významnou i početnou delegaci (5) vyslalo též Rumunsko; byli zde zástupci Polska, Jugoslávie, Kuby (5), kteří měli velký ohlas. Tuto delegaci vedl dřívější předseda pozemkového úřadu Kuby a nynější prezident Akademie věd Nunez Jimenez. Zastoupena byla též Albánie.

Téměř všechny země světa vyslaly delegace, z nichž mnohé předložily významné materiály, bez nichž se sotva obejdou budoucí badatelé světové problematiky pozemkových reform. Promluvil jsem na konferenci o sociálních důsledcích vědeckotechnické revoluce a nezbytnosti agrárních přeměn, aby mohly být výsledky vědy a techniky soustavně využívány.

III.

Dále jsem se zúčastnil kongresu *Evropské společnosti sociologie venkova o budoucnosti evropské vesnice*, který se konal v obci Maynooth u Dublinu.

Kongres se konal v koleji Sv. Patricka v Maynooth u Dublinu, která je součástí tamější katolické university, byl zahájen 22. srpna. Pozdravil jej předseda Evropské společnosti sociologie venkova prof. J. V. Hofstee, vedoucí katedry rurální sociologie a sociometrie na Vysoké škole zemědělské ve Wageningen (Holandsko), a též irský ministr zemědělství Ch. J. Haughey: irské zemědělství potřebuje prý takovou sociologii, která se obírá nejen teoretickými otázkami, ale také řeší konkrétní sociální problémy zemědělství a venkova. Sociální problematika zemědělství na celém světě se posunula na prvé místo v souvislosti s hlubokými strukturálními změnami na venkově, resp. industrializací zemědělské výroby. Bylo typické pro katolické Irsko, že v předsednictvu kongresu zasedal i kardinál arcibiskup dr. Thomas Morris, který mimo jiné řekl, že Církev si váží vědeckého poznání, a že je nutný plynulý dialog se společenskými vědami.

První referát proslovl prof. Newman z katolické university v Maynooth na námět *Současný vývoj studia sociální problematiky venkova*. Zdůraznil význam společenské teorie jako hodnotícího měřítka ve výzkumu a upozornil na překotné změny v zemědělství, které přináší mnoho sociálních problémů. Diskuse k referátu prof. Newmana vyzněly v tom smyslu, že teorie může být jen tehdy

dobrym vodítkem, není-li pouhou imaginací.

Doc. D. F. Kühnen z Ústavu světového zemědělství v Göttingen promluvil o sociálních důsledcích pronikavých hospodářských a technických změn v poválečné Evropě. Tyto změny sice silněji ovlivnily průmysl a obchod, ale nepřímo působily i na zemědělství — zejména tím, že se od něho požadovala vyšší produktivita a kvalitnější výrobky, a nemálo také tím, že průmysl a služby z něho odčerpaly mnoho lidí. Tato okolnost prospěla zemědělství především v tom smyslu, že se zvětšil zemědělský závod a byla umožněna racionální výroba. Disparita v příjmech i ve způsobu života mezi zemědělstvím a průmyslem však pokračuje se všemi sociálními důsledky, což se projevuje zejména dalším odchodem lidí ze zemědělství. Kühnenův referát byl oponován prof. J. Bohlenem z Ames (USA) a prof. G. Marsellim z Itálie. Doplnili jeho zajímavý výklad zkušenostmi ze svých zemí. I další diskutující potvrdili, že nastává kvalitativně nová situace na vesnici v důsledku technicko-ekonomických změn nejen v zemědělství, ale v celém hospodářství — což má dalekosáhlý vliv na společenskou strukturu i na společenský vývoj.

Dále byla na pořadu přednáška prof. B. Benvenutiho ze sociologické sekce Výzkumného ústavu pro zemědělskou ekonomiku a sociologii v Benátkách. Jeho referát se zabýval formalizací funkcí nově narůstajících institucí venkova a věnoval se především teoretické části této problematiky. Doc. Gałęski z Polska a dr. P. Rambaud z Francie polemizovali s názory Benvenutiho, ale omezili se jen na některé partie z jeho velmi široce koncipovaného referátu.

24. srpna se konala celodenní exkurze. Shlédlí jsme mimo jiné osídlovací projekt, prováděný tzv. Zemědělskou komisí (orgán, který vykupuje půdu a osídluje na ní bezzemky, kteří jinak houfně emigrují z Irska do všech konců anglosaského světa). Viděli jsme dvě desetihektarové usedlosti, které byly velmi racionálně uspořádány. Hospodáři si však postesklí, že brzo neobstojí v konkurenci s většími závody.

25. srpna jsme pokračovali v kongresovém jednání. Přednášel anglický sociolog R. E. Pahl z fakulty společenských věd Kentské university v Canterbury o souvislosti (continuu) mezi městem a venkovem — v podstatě úvaha o urbanizaci venkovských oblastí a také o prvcích venkovské civilizace a psychiky, kterou zanášejí noví přesídlenci z vesnic do měst. I když to byl vynikající referát, přece bylo možno v něm najít mezeru — což učinil E. Lupri z NSR a dr. Cvjetičanin ze Záhřebu, jejichž oponentské posudky přečetl a doplnil prof. Kötter z NSR. I já jsem vystoupil s diskusním příspěvkem a upozornil jsem na to, že Pahl kladl otázku příliš z hlediska polarit města a venkova a málo z hlediska uspořádání sa-

mostatného venkova, a že si méně všímal vlivu měnící se technologie zemědělství na sídelní otázky vesnice. Upozornil jsem též na některé vývojové rysy ve společenském životě venkova v důsledku industrializace zemědělství. Zmínil jsem se též o probíhajících teoretických pracích o vědeckotechnické revoluci v ČSSR a předložil jsem obšírný referát o povaze vědeckotechnické revoluce v zemědělství sekretariátu konference. Můj příspěvek byl příznivě komentován a dr. Pahl projevil přání s námi spolupracovat.

Holandský vodohospodář F. C. Prilevitz z Říšského plánovacího úřadu v Haagu se zabýval technickohospodářskými otázkami scelování a přetváření krajiny v Holandsku. Oponenty Prilevitzě byl J. P. Groog z Wageningen, který jej doplnil z hlediska sociologie.

Téhož dne zasedal také zvláštní ad hoc výbor, aby posoudil významnou práci prof. J. Bohlena z Ústavu rurální sociologie státní university v Iowa (USA). Jeho referát se nazýval *Nutnost výzkumu modelu přejímání poznatků v zemědělství*. Byla to velmi cenná studie o psychologických a sociologických procesech odehrávajících se při výkonu poradenské služby v zemědělství. Bohlen velmi významně přispěl k teorii šíření zemědělského pokroku a vyzývá k dalšímu prohloubení výzkumu. Velmi jej zajímalo, že se u nás rovněž zabýváme účinností metod šíření zemědělského pokroku a že existuje v Evropě mezinárodní srovnávací projekt stejného zaměření.

Na valném shromáždění členů Evropské společnosti sociologie venkova byla učiněna některá důležitá sdělení, například že Evropská společnost sociologie venkova má 400 členů a že příští kongres má být ve Wageningen v Holandsku od 1. srpna 1968. Potrvá asi týden a jeho námětem bude *Vývoj sociální struktury na venkově*; bude zde též jednáno o sociologii poradenství, o změnách v povaze rodiny a politického života, o výsledcích mezinárodního srovnávacího výzkumného projektu *Sociální důsledky mechanizace zemědělství*, který byl právě zahájen za účasti čs. sociologů z vysokých škol zemědělských v Praze, Brně a Nitře.¹

Světová konference sociologů venkova se bude konat až v roce 1970. Uvažuje se o těchto městech: Praha, Varšava, Bělehrad, Řím, Bonn. Mnozí členové předsednictva by uvítali, kdyby tato konference byla v Praze a tak se prohloubila kooperace se sociology ze socialistických zemí. Snaha o sblížení s marxistickými sociology se projevila i v návrhu, aby do předsednictva Evropské sociologické společnosti byli zvoleni někteří delegáti ze socialistických zemí. Plénem konference souhlasilo s návrhy výboru na doplnění členů o prof. J. Taubera z ČSSR, prof. S. Dubiče z Jugoslávie, doc. B. Gałęského z Polska a některých osobností ze západních zemí.

¹ O postupu srovnávacího výzkumu bylo jednáno v Praze 7. března 1967 v rámci mezinárodního kolokvia o vědeckotechnické revoluci v zemědělství.

Před ukončením kongresu zasedala také komise zabývající se mezinárodním srovnávacím výzkumem sociálních důsledků mechanizace zemědělství. Předsedal jí doc. Constandse z Wageningen. Jednalo se o tom, do jaké míry je rozpracována metodika výzkumu, eventuálně jak daleko postoupil samotný výzkum. Na výzkumu participuje ze západních zemí Holandsko, Francie, Dánsko, Finsko, Švýcarsko a NSR a ze socialistických zemí Polsko, Maďarsko, Jugoslávie a ČSSR. O účast na tomto výzkumu projevili zájem i sociologové z NDR, SSSR a Rumunska. Komise se usnesla nebránit přístupu dalších zemí, protože tato okolnost může jen zkvalitnit výsledky výzkumu. Českoslovenští delegáti mohli oznámit, že metodika je rozpracována do té míry, že na podzim (r. 1966) bude možno přikročit k terénnímu výzkumu. Projekt byl zařazen do oficiálního výzkumného plánu a metodika přizpůsobena podmínkám socialistické země. Bylo též navrženo, aby o postupu výzkumu bylo jednáno na symposiu o vědeckotechnické revoluci v zemědělství v Praze ve dnech 7.—9. března 1967, jehož se zúčastní i zahraniční členové projektu.

Kongres v Maynooth byl úspěšný: seznámil se současným stavem výzkumu v oboru sociologie venkova a přinesl mnoho podnětů pro další vědeckou práci. Projevila se též snaha po kooperaci se sociology ze socialistických zemí a byly navázány užitečné styky. Účastnilo se ho mnoho významných osobností, jejichž jména jsou zahrnuta v seznamu, který vydal Institut sociologie venkova a historie zemědělství pro potřebu všech našich rurálních sociologů.

Jan Tauber

Seminář k některým problémům lékařské sociologie

Ve dnech 7. a 8. listopadu 1966 pořádala sekce sociologie lékařství Čs. sociologické společnosti při ČSAV dvoudenní celostátní seminář k problémům lékařské sociologie. Seminář byl pořádán v Praze. Ze zahraničních hostů byla přiftomna doc. dr. Magdalena Sokolowska ze Sociologického institutu Polské akademie věd ve Varšavě. Semináře se zúčastnili odborníci různého zaměření: lékaři, sociologové, filosofové, statistici, organizátoři zdravotnictví a další. Jednání probíhalo v plénu formou referátů a diskusí a vedl ho předseda sekce sociologie lékařství MUDr. Pavel Vodák.

Na semináři byly předneseny tyto referáty: *Sociologie medicíny v Polsku a ve světě* (doc. dr. M. Sokolowska, Polská akademie věd, Varšava), *Medicínská sociologie a sociální politika* (doc. dr. V. Lamser, Sociologický ústav ČSAV, Praha), *Zpráva ze zasedání sekce lékařství na VI. světovém sociologickém kongresu v Evianu* (doc. dr. L. Růžicka, lékařská fakulta hygienická UK v Praze), *Invalidita a změněná pracovní schopnost*

v socialistické společnosti (prof. dr. R. Bureš, lékařská fakulta UK v Plzni), *Sociologický výzkum nemocnice* (dr. R. Fischel, Ústav pro doškolování lékařů, Praha),

Některé problémy sociologie dětského věku (prof. dr. K. Kubát, fakulta dětského lékařství UK Praha, dr. O. Štolová, ministerstvo zdravotnictví, dr. A. Syrovátka, Ústav pro péči o matku a dítě, Praha), *Sociologický výzkum mentálních defektů a duševních chorob dětského věku* (dr. P. Vodák, KÚNZ středoevropského kraje, Praha), *Sociologické problémy stáří* (prof. dr. F. Bláha, lékařská fakulta hygienická UK v Praze),

Problematika sebevražd z hlediska lékaře (doc. dr. Dobiáš, psychiatrická klinika FVL UK v Praze),

Problematika sebevražd z hlediska sociologa (doc. dr. L. Růžicka, lékařská fakulta hygienická UK v Praze).

Mimo tyto hlavní referáty byla přihlášena řada dalších diskusních příspěvků, například *Sociologické modely života* (dr. I. Sviták), *Lékařská sociologie a ekonomika* (dr. A. Slejškova), *Posuzování změněné pracovní schopnosti* (dr. V. Ovečka), *Sociologický výzkum nemocnice* (dr. V. Kalivoda), *Několik poznámek k teorii biosociálních skupin* (dr. H. Steinerová). Řada drobnějších diskusních příspěvků se týkala hlavních referátů nebo poukazovala na některé důležité problémy lékařské sociologie. (*Problematika interpersonálních vztahů ve zdravotnictví* — E. Kružík, *Ke koncepci empirických výzkumů ve zdravotnictví* — L. Sobotka, a další).

Bylo potěšující, že vedle teoretických referátů byla přednesena řada příspěvků, které vycházely z empirických poznatků vlastního výzkumu. Mnohé příspěvky potvrdily, že sociologické výzkumy v našich podmínkách jsou nezbytné, má-li dojít k úspěšnému odstraňování vlivů, které působí negativně na fyzické i duševní zdraví člověka.

Z tohoto hlediska byl zajímavý zvláště referát prof. dr. K. Kubáta a jeho spolupracovníků, který mimo jiné upozornil na vliv sociálních podmínek a vztahů v rodině na vývoj osobnosti dítěte a jeho zdravotní stav. I v našich podmínkách jsou dosud ve značné nevýhodě (nejen po stránce ekonomické) děti tzv. osamělých matek. Velkým problémem po stránce zdravotnické, psychologické a sociologické zůstává rovněž umístění a výchova dětí v kolektivních zařízeních (nemocnost těchto dětí je značně vyšší než nemocnost dětí žijících v rodině).

Otázkou dětí a mládeže z hlediska sociálně psychologického se zabýval dr. P. Vodák. Ve svém referátu ukázal na výsledcích výzkumů prováděných ve středoevropském kraji, jak nepříznivé sociální podmínky působí na vznik a rozvoj mentálních defektů a duševních chorob (rozvrácená rodina, alkoholismus rodičů, prostituce, nízká kulturní úroveň atd.). Například u delikventní mládeže souvisí jen relativně malá část delikventního chování s vrozenou sníženou inteligencí. Dále větší množství případů je podmíněno

vážným narušením socializačního procesu v rodině (nevhodný příklad rodičů a sourozenců, nedostatek vhodné motivace aj.). S podobnými závěry se setkáváme i u zahraničních sociologů, kteří za nejvážnější problém u delikventní mládeže ze sociálně nejnižších vrstev považují nedostatek vhodné motivace nebo neschopnost dětí a mládeže tuto motivaci vůbec získat (prof. Ollendorf).

Otázkami sebevraždy se zabývali doc. Dobíáš a doc. Růžička. Empiricky se ověřuje, že u nás, podobně jako v jiných industrializovaných zemích, stoupá počet dokončených sebevražd i sebevražedných pokusů. Sebevražednost je podmíněna mnoha faktory biopsychologické a sociologické povahy. Někteří psychiatři považují sebevražedný čin za jev převážně psychopatologický. Je ovšem problém, zda lze tímto způsobem vysvětlit tak vysoké procento pokusů o sebevraždu a dokončených sebevražd. Referenti správně zdůrazňují, že vedle těchto hledisek se musí nezbytně uplatňovat i aspekt sociologický. Mnozí sociologové se domnívají, že narůstání sebevražednosti v industriálních společnostech je podmíněno mimo jiné vzrůstem existenciálních frustrací. Prokazuje se, že se vzrůstem industrializace v mnohých zemích — bez ohledu na prudké zvýšení materiální životní úrovně — narůstají negativní sociální jevy: narušení interpersonálních vztahů, oddělení v pracovním procesu i ve spotřebě, byrokratismus, narušení hodnot ve společnosti a zvláště hodnot morálních, které podmiňuje vznik existenciálních frustrací. Výsledky výzkumů sebevražednosti u nás ukázaly, že sebevraždy jsou častější u mužů než u žen (zvláště u žen s nezaopatřenými dětmi); častější jsou u osamělých lidí — svobodných a rozvedených, a především u starších osamělých osob. Sebevražednost je větší ve velkých městech a v jejich centrech než na okraji měst, na venkově a podobně. Zvláště závažným sociálním jevem je vzrůstající sebevražednost dětí a mladistvých. Z hlediska sociologického je pozoruhodná tak zvaná manifestační sebevražda, kterou se individuum dovolává pomocí svého okolí (propuštění ze zaměstnání, přeložení na jiné pracoviště, neshody v rodině, izolace v kolektivu aj.).

Svoji závažností se k této problematice řadí i otázky gerontologické. V ČSSR nebyla této problematice z hlediska sociologického věnována dostatečná pozornost. Odborný zájem byl soustředěn převážně na otázky úzce zdravotnické, hygienické a na otázky sociální pomoci. Teprve v poslední době jsou činěny soustavnější pokusy zkoumat tento problém jak z hlediska psychologického a sociálně psychologického, tak i sociologického. Sociologickým otázkám gerontologie je v zahraničí věnována velká pozornost, mimo jiné proto, že stoupá počet občanů, kteří se dožívají vysokého věku. Podobně je tomu i v Československu, avšak znalost podmínek pro vytvoření vhodného prostředí (v nemocnicích, léčebných zařízeních, domovech důchodců, v bytových jednotkách) je nedostatečná. Zahraniční výzkumy ukázaly, že kon-

centrace starých osob do určitých domů nebo vytváření speciálních sídlišť jsou značně problematické, narušují přirozený rytmus života starého člověka, vedou ke konfliktům v interpersonálních vztazích a k pocitům izolace a zbytečnosti vlastní existence. Je narušena přirozená věková struktura sídlišť, která vede k jednostranné adaptabilitě individuí a k jejich předčasnému stárnutí psychickému i fyzickému.

Vedle těchto příspěvků, vycházejících převážně z empirických výzkumů, byla přednesena řada referátů teoretického charakteru. Jejich autoři se zabývali jednak vymezením a klasifikací lékařské sociologie jako samostatné vědecké disciplíny, jejím vztahem k ostatním vědním oborům (V. Lamsers), jednak vymezením a úkoly jednotlivých disciplín lékařské sociologie. Zvláštní pozornost otázkám výzkumu nemocnice věnoval ve svém referátu R. Fischl. Zdůraznil zvláště potřebu sociologických výzkumů v oblasti organizace a řízení zdravotnických zařízení, interpersonálních vztahů jak mezi zdravotníky navzájem, tak mezi zdravotníky, lékaři a pacienty, života na nemocničním pokoji aj. Přínos tohoto příspěvku je rovněž v tom, že autor upozorňuje na složitost problematiky sociologie zdravotnických zařízení a na to, že empirické výzkumy musí být teoreticky předem kvalifikovaně připraveny a prováděny. Měly by se opírat mimo jiné i o bohatou zahraniční literaturu a zkušenosti. Ve svém modelu zdravotnického zařízení se dr. Fischl snažil tento požadavek plně uplatnit. Doc. M. Sokolowska podala přehled o polské literatuře a výzkumech v lékařské sociologii a nástin této problematiky v zahraničí. Ukazuje se, že lékařská sociologie, a to jak v empirických výzkumech, tak i v teorii, má v Polsku značný předstih před námi. Souvisí to mj. s tím, že rozvoj polské sociologie nebyl násilně přerušen, jako tomu bylo v ČSSR. Lékařská sociologie je především rozvíjena v industrializovaných společnostech, kde urychlenou měrou narůstá potřeba všestranného průzkumu zdravotnických otázek v USA, NSR, Velké Británii, Francii.

Referáty, jak již bylo řečeno, vycházely jednak z dílčích empirických výzkumů, převážně zdravotnický zaměřených, jednak se zabývaly některými teoretickými otázkami lékařské sociologie. Vzhledem k tomu, že seminář podával přehled činnosti na úseku lékařské sociologie, domníváme se, že by bylo bývalo vhodné zařadit referát konceptní, který by nejen zhodnotil současný stav bádání, ale určil by i směry a tendence další badatelské činnosti (v rámci současných možností koordinovat dosavadní výzkumy a vymezit oblasti, jejichž zkoumání z hlediska sociologického se jeví jako nejnaléhavější).

Domníváme se, že seminář splnil očekávání účastníků. Pro svoji různorodost byl však spíše určen pro informaci širší vědecké veřejnosti, což bylo dáno i tím, že jednání probíhalo v plénu a nebyly vytvořeny pracovní sekce. To do určité míry narušovalo